

ALISHER NAVOIY NOMIDAGI
TOSHKENT DAVLAT O'ZBEK TILI VA
ADABIYOTI UNIVERSITETI

Alisher Navoiy nomidagi Toshkent davlat
o'zbek tili va adabiyoti universiteti Adabiy manbashunoslik
va matnshunoslik kafedrası

“ADABIY MANBASHUNOSLIK VA MATNSHUNOSLIKNING DOLZARB MUAMMOLARI” MAVZUSIDAGI RESPUBLIKA ILMIY-AMALIY ANJUMANI

*Toshkent shahri,
29-oktabr, 2020-yil*

Масъул муҳаррир:

Шухрат Сирожиддинов,
филология фанлари доктори, профессор
Рашид Зоҳидов,
филология фанлари доктори

Нашрга тайёрловчи:

Зилола Шукурова,
филология фанлари бўйича фалсафа доктори

Муҳаррир:

Азамат Атаев,
ТошДЎТАУ I-курс таянч докторанти

Мусаххих:

Собир Мансуров,
ТошДЎТАУ катта ўқитувчиси

Матн терувчи:

Дилором Файзиева

МУҚИМИЙНИНГ УЧ ҲАЖВИЯСИ МАТНИ ТАРИХИ

ПАРДАЕВ ҚҮЛДОШ УЗОҚОВИЧ,

филология фанлари доктори,

Алишер Навоий номидаги

ТошДўТА университети доценти

Аннотация: Мақолада Муқимийнинг уч ҳажвий асари янгича мезонлар асосида баҳоланган. Бирламчи манбалар асосида мазкур ҳажвиялар ҳақидаги мавжуд талкинлар ва таҳрирларга аниқлик киритилган.

Аннотация: В статье оценены три сатирические произведения Муқимия по новым критериям. На основе первоисточников, ведены сведения об интерпретации и редакции данных комиксов.

Resume: The paper estimated 3 satirical works by Mukimi on novel approach. On the basis of primary sources current interpretations and editions of those comics' are determined more precisely.

Калит сўзлар: Сатира, нашр, шоир, мисра, байт, адабий муҳит, услуб, образ, талкин, таҳрир, қўлёзма, газал, шеър, Туркистон.

Ключевые слова: Сатира, редактирование, интерпретация, рукопись, газель, редакция, поэт, строка, строфа, Туркистан, литературная среда, стихотворение, стиль, образ.

Key words: satirical, poet, interpretation, line, gazelle, stophe, editing, literary environment, edition, manuscript, poems, stophe, style, Turkistan.

Миллий адабиётимиз тарихида XIX аср охири-XX аср бошлари Қўқон адабий муҳитидан етишиб чиққан ижодкорлар адабий мероси алоҳида ўрин тутди. Бу адабий муҳитнинг забардаст намояндаси Муҳаммад Амниҳўжа Муқимий асарлари ҳар доим мутахассислар диққат марказида бўлган. Маълумки, шоир ижод намуналари юзасидан кўплаб тадқиқотлар яратилган. Таассуфки, уларда Муқимий асарлари шўро даври мафқураси талабига кўра бир томонлама талкин қилинган. Натижада шоир назмий мероси ўзининг асосий моҳиятидан узоклаштирилди. Яъни асарлари таҳрирга учради, қисқартрилди, манбаларда қолиб кетди. Бу эса, ўз навбатида, шоир адабий меросини янгича мезонлар асосида ҳолис ва ҳаққоний ўрганиш заруратини тақозо этади.

Шўролар даврида Муқимийнинг турли жанрлардаги “Дариғо мулкимиз”, “Ҳажви Бектурбой”, “Дар мардуми Окжар батариқи мухаммас”, “Дар мазаммати замона”, “Воқеани кўр Ашурбой ҳожи”, “Вексиль”, “Дар мазаммати қурбақа”, “Ҳажви халифаи Мингтепа”, “Тарихи зилзилаи Андижон аз Мавлоно Муқимий Хўқандий”, “Саёҳатнома”, “Мактублар” сарлавҳали ҳажвий ва лирик асарлари, диний-тасаввуфий ва ижтимоий-сиёсий мавзулардаги шеърлари таҳрир қилиниб, давр мафқурасига мослаб талкин қилинди. Жумладан, шоирнинг “Баччағар”, “Қурбақалар” радибли икки сатираси муқимийшунос олимлар тадқиқотларида Дукчи эшонга бағишланган илк шеър сифатида талкин этиб келинди. Бу мавзуга дастлаб академик шоир Гафур Гулом тадқиқотида мана бу тарзда муносабат билдирилган: “Бу шеър Дукчи эшон тўғрисида ёзилган”.¹ Шундан сўнг адабиётшунос Ҳомид Ёқубов ҳам бу фикрга қўпилади: “Муқимий “Қурбақалар” ва “Ҳажви

халифан Мингтепа” шеърларида Дукчи эшон мунофиқлигини фош этади...”¹ Муқимий-пунос Абдулла Олимжонов ушбу қарашни тасдиқлаб, қуйидагиларни кўшимча қилади: “Баччагар” ва “Қурбақалар” сатираларида Дукчи эшоннинг 1898 йилда диний-реакцион чиқишига кенг халқ оммасининг нафрат билан қарагани қисман бўлса-да ақс этди. Эшоннинг риёкор ва маккорлиги, пуч маънавий ҳаёти очиб берилди...”² Ҳоди Зарифов эса масалага қисман ойдинлик киритишга ҳаракат қилган: “Муқимийнинг “Баччагар” радифли машҳур сатирасида ўткир сўзлар билан саваланган тип Қўқонда Муқимий яшаган мадрасанинг мутавааллиси бўлган киши... Бу образ билан шоир айни замонда муттаҳам Дукчи эшоннинг кифасини очиб ташлади”.³

Ҳамид Олимжон, Ойбек, Абдурашид Абдугафуровлар фикрига кўра, “Баччагар” радифли шеър Дукчи эшонга бағишланган бўлса-да, унда манфаатпараст эшонлар умумлашган образи берилган.⁴

Профессор Гулом Каримов тадқиқотларида эса мазкур ҳажвий асарлар Дукчи эшонга бағишланган дастлабки шеър сифатида талқин қилинади: “Демократ шоирлар Дукчи эшон кирдикорларини фош қилишга қаратилган сатирик асарлар ёза бошладилар. Муқимий биринчи бўлиб ўзининг “Баччагар” радифли “Ҳажви халифаи Мингтепа” сатирасини ёзди... Муқимийнинг “Дар мазаммати қурбака” сатираси ҳам Дукчи эшонга қарши қаратилган. Ҳазил шаклидаги бу сатира 1998 йилда Дукчи эшон воқеаси рўй берган жойда – Ойимқишлоқда ёзилган...”⁵ – деб ёзади олим.

Савол туғилади: бу икки шеър ҳақиқатдан ҳам Дукчи эшонга бағишланганми? Масалага ҳолис ёндашилса, бошқача хулоса чиқариш имкони туғилади. Кўринадики, Гафур Гулом, Ҳомил Ёқубов, Абдулла Олимжонов, Гулом Каримов тадқиқотларидаги фикрлар бир хил. Кейинги изланишлар бу талқиннинг асоссиз эканини кўрсатмоқда. Жумладан, Гулом Каримов Дукчи эшон кўзғолони бўлиб ўтган жойни Ойимқишлоқ деб таъкидлайди. Аслида бу воқеа Мингтепада бўлиб ўтгани тарихдан маълум. Бу хусусда профессор Ҳамидулла Болтабоев қимматли фикрлар билдиради: “...Андижон воқеаларидан озми-кўпми хабардор кишига маълумки, кўзғолон Мингтепада (ҳозирги Марҳамат) бошланиб, Андижон гарнизони солдатларининг ўлдирилиши билан тутайди ва 40 км. дан мўлроқ нарида жойлашган Ойимқишлоққа алоқаси йўқ. Профессор Гулом Каримов “давр талаби билан” Ойимқишлоқни ҳам “Мингтепа”га айлантирган кўринади”⁶, – дея олим мазкур шеърларнинг Дукчи эшонга алоқаси йўқ эканини таъкидлайди.

Адабиётшунослар Бегали Қосимов ва Афтондил Эркинов тадқиқотларида Дукчи эшон туркумидаги шеърлар таҳлили ва уларнинг муаллифлари ҳақида қимматли маълумотлар келтирилган. Улар Муқимийнинг икки ҳажвий шеъри ўз илмий ечимини топмагани, уни ҳал этиш адабиётшуносликнинг долзарб вазифаларидан экани хусусида ёзади⁷.

Аҳмаджон Мадаминов ва Абдуллатиф Турдалиев мақоласида бу масалага бир қадар ойдинлик киритилган: “Музейимиз хазинасида машҳур файласуф шоир Сўфи Оллоёр-

¹ Ёқубов Ҳ. Ўзбек демократ шоири Муқимий. – Т.: ЎзФА нашриёти, 1953. – Б.17.

² Олимжонов А. Муҳаммад Ашқи Муқимий. –Т.: ЎзФА нашриёти, 1953. – Б.30.

³ Зарифов Ҳ. Муқимий ҳаёти ва ижодида оид материаллар. – Т.: ЎзФА нашриёти, 1955. – Б.17.

⁴ Ҳамид Олимжон. Муҳаммад Аминхўжа Муқимий. // Ўзбекистон савати ва маданияти, 1938.№7; Абдуллаев В., Абдугафуров А., ва бошқалар. Ўзбек адабиёти тарихи. –Т.: Фан, 1980, Ҷтом. – Б.134; Ойбек. Муқимий асарларида социал типлар. // Звезда Востока, 1947.№7. – Б. 72-78.

⁵ Каримов Г. Ўзбек адабиёти тарихи. Учинчи китоб. – Т.: Ўқитувчи, 1987. –Б. 110-111.

⁶ Болтабоев Ҳ. Ёлланган адабиёт сирлари. //Ўзбекистон адабиёти ва санъати. – Тошкент, 1998.№49

⁷ Қосимов Б. Излай-излай топганим. –Т.: Адабиёт ва санъат, 1983. – Б.59; Эркинов А. // Ўзбекистон тарихи. – Тошкент, 2004, 3-сон.

нинг “Маслак ул-муттакин” асарининг (сақланиш рақами 6738) хижрий 1304 (милодий 1887) йили Хўканд шаҳрида Муҳаммад Қосим мулло Содик ўғли томонидан кўчирилган нусхаси сақланмоқда. Кўлёзма 446 варак бўлиб, унинг 1^б-2^а-варақларида (китобга илова қилинган қўшимча варақларда) “Аз Муҳаммад Аминхожа. Ҳажви Муҳаммад Мусобой (“Муҳаммад Мусобой ҳажви”) сарлавҳаси остида шоирнинг “Баччагар” ҳажви берилган”.¹ Бу икки олимнинг манбалар таҳлили асосидаги фикрлари ҳам мазкур ҳажви Дукчи эшонга шукадор эмаслигини тасдиқлайди.

Муаммони янада ойдиштириш учун “Баччагар” ва “Қурбақалар” радифли шеърлар манбаларига мурожаат қилиш зарурати сезилади. Гулом Каримов хизмати билан чоп этилган Муқимий асарлар тўпламида бу икки шеър “Ҳажви халифани Мингтепа” ва “Дар мазаммати қурбақа” деб сарлавҳаланган. Олим Муқимий асарлар тўпламининг изоҳлар қисмида “Ҳажви халифани Мингтепа” сатираси манбаси ҳақида бундай ёзади: “Шу кунгача “Баччагар” номи билан юритилиб келган бу сатирани биз “Ҳажви халифани Мингтепа” деб аташни мувофиқ кўрдик. Бу ном Муқимийнинг яқин дўстларида бири намангонлик шоир Нодимнинг мусаввада дафтарида олинди”.²

Ҳақиқатан, бу ҳажвий шеър матни Нодим Намангонийнинг 4179 рақамли кўлёзма баёзида учрайди. Савол тугилади. Нега, Нодим Намангоний бу шеърга “Ҳажви халифани Мингтепа” деб сарлавҳа қўйган? Бу масалани икки асосга кўра изоҳлаш мумкин. Биринчидан, профессор Ҳамидулла Болтабоев таъкидлаганидек: “Андижон кўзғолони ҳусусида Россия ҳарбий генштабининг архив материалларидан маълум бўлишicha, 1898 йилнинг июль-август ойларида рус маъмуриятининг махсус топшириғи билан водийнинг энг эътиборли шоирлари Дукчи эшонни фош қилиб асарлар ёзиши керак эди. (“Красный архив” №3 (88). 1938.) Афтидан, ана шу топширик Завқий, Нодим Намангоний ва Рожий Марғиновий зиммасига тушган”.³

Иккинчидан, Муқимий ва Нодим Намангоний ижодий ҳамкорлиги, дўстона муносабатлари адабиёт аҳлига маълум. Нодим Намангоний Муқимийнинг мазкур ҳажвий шеърини Дукчи эшон туркумидаги шеърлар каторига қўшиб, уни мустамлака сиёсати топшириғига риоя қилган этиб кўрсатган, назаримизда.

Тарих ҳақиқатига бу тарзда тескари маъно юклаш тўғри эмаслиги ҳусусида профессор Ш. Юсупов қимматли фикрлар билдирган эди: “...Тадқиқотчининг қўлига тушган, сақланиш жойи аниқ бўлган бундай факт ва ҳужжатларнинг ўзи тарих бўла олмайди. Улар тарих ҳақиқатини аниқлашда тадқиқотчи қўлида ҳам ашёгинадир, холос. Халқимиз ўтмишининг мустамлака истибдоди бўғиб ташлаган ўта мураккаб бир даврида юзага келган бундай факт ва ҳужжатлар замирида нималар турганини, улар қандай ҳаётий зарурат туфайли пайдо бўлиб қолганини ...тадқиқотчи Аллоҳ ато этган ақл-фаросатни ишга солиб идрок этмоғи даркор. Акс ҳолда аслида халқимиз ифтихори бўлган, бироқ маънум мустамлака истибдоди шароитида фаолият кўрсатган ва бошида қасос қиличи яланғоч турганида ҳам эл-юрт тинчлиги ва истикболини ўйлаган, ночор қолган чоғларида мустабидлар билан мураса-мадора йўлини тутишга мажбур бўлган, шундан кейин имкон туғилиши билапоқ ўзининг асл қиёфасини кўрсата олган табаррук зотларни тарих олдида, келажак олдида ёмонотлик қилиб кўрсатиб, гуноҳи азимга қолин ҳеч гап эмас”.⁴

¹ Мадаминнов А., Турдалиев А. “Баччагар” кимга бағишланган. // Ўзбекистон адабиёти ва санъати. Тошкент, 1992, 3-сон.

² Каримов Г. Муқимий. (Асарлар тўплами). Икки томлик. II том. –Т.: Бадий адабиёт, 1960. – Б.184.

³ Болтабоев Ҳ. Ёлланган адабиёт сирлари. / Ўзбекистон адабиёти ва санъати. – Тошкент, 1998, 49-сон.

⁴ Юсупов Ш. Тарих ва адаб бўстони. –Т.: Маънавият, 2003. – Б.45.

Мазкур ҳажвияларига ҳам ана шу мезон асосида ёндашиш зарур. Кейинги изланишлар шуни тасдиқлайдики, “Баччагар” радифли ҳажвий шеър Дукчи эшонга эмас, Муқимий янаган “Ҳазрат” мадрасасининг мутаваллиси Муҳаммад Мусобой шайхига бағишланган. Буни мазкур шеърнинг 6-байти ҳам тасдиқлаб турибди:

*Ҳалқада мундин бўлак болонинин йўқ, охири,
Қилмагай деб қўрқаман Ҳазратга даъво баччагар.*

Шоирнинг “Қурбакалар” радифли ҳажвий асарига келсак, шўролар мафкурасининг кучли таъйини сабаб мазкур шеър таҳрирга учрагани кузатилади. Ҳажвиянинг 5-, 7- байтлари шоир асарлари тўплами нашрининг барчасида қуйидаги вариантда учрайди:

*Хоҳ-нохоҳ Мингтепа ўйлаб қилурсиз зикри жаҳр,
Ҳовз даврида ҳамма масту пиён қурбақалар.
Илгари эркан Ойимқишлоқ, Муқимий, эмди ҳайф,
Баччагар оқ дўппилик қорин ўғон қурбақалар.*

Муқимийнинг 1325-рақамли ўз қўлёзма баёнида (121^о -саҳифа) аслият матни:

Ё ўрвасдек жониворларга бу кун майраммўкин,
Ҳовз даврида ҳамма масту пиён қурбақалар.
Илгари эркан Ойимқишлоқ, Муқимий, эмди ҳайф,
Баччалар ўрнига хавзида жувон қурбақалар.

Кўринадикки, мутахассислар эътирозига сабаб бўлган “Хоҳ-нохоҳ Мингтепа ўйлаб қилурсиз зикри жаҳр”, “Баччагар оқ дўппилик қорин ўғон қурбақалар” – мисралари ўша давр мафкураси тақозосига кўра онгли равишда таҳрир қилинган. Энг ёмони, шеър тарих ҳақиқатига зид ҳолда Дукчи эшонга боғлаб талқин этилган.

Қўқон адабий муҳити ижодкорларининг “Бектур” туркумидаги ҳажвий асарлари ҳам ўша давр манзаралари тасвирига қаратилган. Муқимий ҳам Завқий, Мухйи, Зорий, Мухаййир ва Қорий сингари бу мавзуда “Ҳажви Бектурбой”, “Ҳажви Бектур”, “Воқеаи Бектур” ҳажвий шеърларини ёзгани мутахассисларга маълум. Муқимийнинг “Ҳажви Бектурбой” шеъри матнини ilk маротаба Н.Остроумов Санкт-Петербургда нашр этилиб турган “Записки Восточного отделения императорского Русского Археологического общества” тўпламининг 1894 йилдаги IX томида “Песня – сатира Виктор бая” сарлавҳаси остида икки тилда – ўзбекча ва русча таржимада чоп эттирди.

Хўш, бу сатиранинг ёзилишига сабаб бўлган форибгар шахс ким? Бу ҳақда “Записки Восточного отделения императорского Русского Археологического общества” тўпламининг 1894 йилдаги IX томидаги сўз бошида қуйидагича маълумот учрайди: “1891 йилнинг июль ойида мен Қўқонда эдим (Н.Остроумов). Ўша ерлик кози билан танишиб қолиб, почта станциясидан унинг уйига бордим. Кечкурун меҳмондўст кози ўз уйига учта хофизни таклиф этди. Бу – меҳмонга бўлган алоҳида ҳурмат белгиси эди. Хофизлар бир қанча ашулалар айтишди. Булар орасида Худоёрхон ҳақидаги ҳамда “Бектурбой” ашуласи ҳам бор эди. Эртаси куни мен “Бектурбой” ашуласининг текстини топишга муяссар бўлдим. Қуйида шу ашуланинг таржимасини ва текстини келтираман. Бу ашула яна шу жиҳатдан аҳамиятлики, у ўзбекларнинг ҳозирги замондаги ишларга ва кишиларга бўлган

кизикишидан далолат беради. “Бектурбой” ашуласининг қаҳрамони (Бектур Димитриевич Ахматов) ога-ини Каменскийларнинг Қўқондаги конторасида бош бошқарувчиси эди. Бектурнинг муомалада юз минг сўмлаб пули бўлиб, у Фаргона савдогарлари, Бухоро яҳудийлари ва афгонлар билан савдо-сотик қилар эди. Бектур улардан сотиш ва ташиб бериш учун пахта қабул қилиб олар, бунинг эвазига эса Европада турли хил моллар келтириб берар эди. Қўқонда у Фаргона бўйсундирилмасдан олдин ҳам таникли эди: маҳаллий бойлар унга ишончлиқ, баъзан жуда кўп пулларни унинг ихтиёрида қолдиришарди... Ахматов конторага тегишли пулларни йиға бошлайдди. Уларнинг бир қисмини ўзи олиб қолади, мол-мулкни эса бошқа киши помига ўтказди. Шундай қилиб, 1889 йилнинг октябрга келиб конторадаги пуллар 207 минг сўмга камайиб кетади. Ахматовга қарши формал даъво қўзғатилди. Шундан кейин маҳаллий бойлар ундан ўз пулларини талаб қила бошладилар...¹.

Бу фирибгар Бектурбойнинг барча тавломачиликлари давр шоирлари қаламида кенг ёритилди. Бу хусусда адабиётшуносликда муайян фикрлар билдирилган². Жумладан, адабиётшунос Абдулла Олимжонов “Ҳажви Бектурбой” шеърининг ёзилиш тарихини Н.Остроумов маълумоти асосида таъкидлаб, бундай ёзади: ““Воқеаи Бектур” асарида Бектур билан муомалада бўлган, хийлагарликда, очкўзликда ва ҳасисликда ундан ҳам ошиб тушувчи Ҳодихўжа бой образини янада тўлароқ беришга, бу салбий тип характерини яққол гавдалантиришга ҳаракат қилган”³.

Маълум бўладики, олим масалага бирёклама ёндашади. Натижада асарнинг асосий ғояси қолиб, маҳаллий бойлар, хусусан, Ҳодихўжа эшон тилига олинади. Абдурашид Абдуғафуров мазкур ҳажвий асарлар юзасидан тўғри хулосага келса-да, “Ҳажви Бектурбой” мухаммасининг икки банди ҳақида бир оғиз ҳам фикр билдирмайди. Чунки олим “Шарқ юлдузи” журнали 1956 йил, 8-сонда “Муқимийнинг янги топишган шеърлари” сарлавҳали мақоласида мазкур шеърнинг 5 бандини келтириб, 1 бандини туширилиб қолдирган эди. Олимнинг “...Мухаммасда асосий найза “макру хийла ишлатган” товламачи Бектурга қарши қаратилган бўлса-да, шоир бойликдан ажраб, “синган” савдогар судхўрларга ачиниб ҳиссини асло уйғотмайди”⁴ – деган фикрларида бирёклама талқин қўзғатади.

Ғулом Каримов “Ҳажви Бектурбой” ҳажвийасининг ёзилиш тарихи, Бектурбой фирибгарликлари ҳақида сўз юритиб, Муқимийнинг мазкур туркумдаги шеъри ҳақида баҳс-таълаб фикрлар билдиради: “Муқимий сатиралари учун феодал-клерикал адабиётнинг ғоявий йўналиши, диний мазмун, панисломистик руҳ ҳосил... Темани ишлашда, талқин қилишда Муқимий Муқимийга принципиал зид туради.”⁵ Изланишларимиз бундай бирёклама талқинлар асоссиз экапини кўрсатмоқда. Муқимий асарлари нашр вариантларида “Ҳажви Бектурбой” асари 4 банд ҳолда берилган. 2 банди тушириб қолдирилган. Нати-

¹ Қаранг: А. Абдуғафуров. Суддан ҳам олдинроқ чиқарилган ҳукм. Эрк ва эзгулик куйчилари. – Т.: Адабиёт ва санъат, 1979. – Б.152.

² Олимжонов А. Муҳаммад Амин Муқимий. –Т.: ЎзФА нашриёти, 1953. – Б.22; Каримов Ғ. Муқимий. (Асарлар тўплами). – Т.: Адабиёт ва санъат, 1974. – Б. 360-361-362; Ўзбек адабиёти тарихи. Учинчи китоб. – Т.: Ўқитувчи, 1987. – Б. 107; Абдуғафуров А. Муқимий сатираси. – Т.: Фан, 1976. – Б.22; Абдуллаев В., Абдуғафуров А., ва бошқалар. Ўзбек адабиёти тарихи. – Т.: Фан, 1980, Ҷтом. – Б.97; Қосимов Б. Миллий уйғонинг: жасорат, маърифат, фидойилик. – Т.: Маънавият, 2002. – Б.8; Тожибоев Р. Бир адабий ҷалқашлик хусусида. // Ўзбек тили ва адабиёти. – Тошкент, 2007, 6-сон. – Б.45; Суддан ҳам олдинроқ чиқарилган ҳукм. / Ваган, 1996, 12-сон; Абдуллаева Д. Усмонхўжа Зорий ҳаёти ва ижоди. Фил.ф.н.дисс-я, 2003.

³ Олимжонов А. Муҳаммад Амин Муқимий. –Т.: ЎзФА нашриёти, 1953. – Б.39.

⁴ Абдуғафуров А. Муқимий сатираси. – Т.: Фан, 1976. – Б.35.

⁵ Каримов Ғ. Муқимий ҳаёти ва ижоди. (Монография). – Т.: Адабиёт ва санъат, 1970. –Б.20.

жада асарнинг асосий гоёси сояда қолиб кетган. Аслида, мазкур хажвия “Записки Восточного отделения императорского Русского Археологического общества” тўпламининг 1894 йилдаги IX томида 6 банд ҳолда учрайди. Муқимий асарлари нашрларидан тушириб қолдирилган бандлар қуйидагича:

*Шиква қилсам жоиздир, замоналар на бўлди?
Ботил мазҳаб муравваж, мусулмонлар хор бўлди.
Бектур тутган ишига юрак-бағрим қон бўлди,
Қимқи санга пул берди. кўп яхши деб қўл қўйди,
Бир умр ани иши армон экан, Бектурбой.*

*Бўлмас дуо ижобат бетақвоу бетоат,
Қўрмас жаннат юзини ҳар кимда йўқ диёнат,
Мўмин қўллар қилмайдур амонатга хиёнат,
Арзон эмас беиллат, қиммат эмас беҳикмат,
Ноинсофу бетавфиқ, олгон экан, Бектурбой.*

Шоир “Шиква қилсам жоиздир, замоналар на бўлди?” – дея ўша давр ижтимоий муҳити, ундаги тартиб-қоидалар тўғрисида, жамиятдаги қор ҳукумати ўрнатган адолатсизликлар ҳақида бонг уради. Мусулмонларнинг кофирлар зулмидан хор бўлиши-ю, Бектурнинг фирибгарликлари шоирнинг ҳақли эътирозига сабаб бўлади.

Адабиётшунос Рустам Тожибоев ҳам “Ҳажви Бектурбой” муҳаммасининг тушириб қолдирилган икки бандини келтириб, бундай ёзади: “Мазкур бандлар Муқимий асарларини нашрга тайёрловчилар томонидан шоирнинг қон этилган тўншамларига нега кириштилмагани бизга қоронғу. Тахминимизча, улардаги қор Россияси истилосига муносабат (“замоналар на бўлди?”, “Ботил мазҳаб муравваж, мусулмонлар хор бўлди”) фикрлар гоёвий-сиёсий жиҳатдан “эҳтиёткор” бўлган нашрларни чўчитган бўлиши мумкин”¹.

Хуллас, Муқимийнинг “Баччагар” радифли сатираси ўз моҳиятидан узоклаштирилиб талқин этилганлиги, “Қурбақалар”, “Ҳажви Бектур” хажвий асарлари матни таҳрир қилиниб, жорий нашрлардан тушириб қолдирилган бандлари янгича мулоҳаза юритиш, муҳим умумлашма хулосалар чиқариш имконини беради.

¹ Тожибоев Р. Бир адабий чалкашлик хусусида. // Ўзбек тили ва адабиёти. – Тошкент, 2007, 6-сон. – Б.45.